

SAMFUNDET
FÖR
NORDISKA MUSEETS
FRÄMJANDE.
1891 och 1892.

*Det frö må spira vida,
som föll i edra bröst,
och mana sent och tida
med Sverges egen röst.*

CARL SNOILSKY.

MEDDELANDEN,
UTGIFNA
AF
ARTUR HAZELIUS,
SAMFUNDETS SEKRETERARE.

STOCKHOLM 1894.
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

2.

Trollkonster och häxerier.

Anteckningar, gjorda i Västra och Östra Göinge härad
i Skåne under våren 1889.¹

Ur Nordiska museets arkiv.

Svårast af alt för en flicka är att skydda sig mot elaka karlars kärlekskonster. En sådan där karl rycker tungan af en lefvande snok, gömmer denna tunga i sin mun, röfvar en kyss från en flicka, och hon blir rent tokig efter honom sedan. En sådan karl kan också hitta på att lägga ett äpple i sin vänstra armhåla och låta svetten tränga in i frukten. Bjuder han sedan en flicka att äta detta äpple, och hon är tanklös nog att göra det, så är hon i hans våld.

En namngifven flicka hade en käraste, men tog sig efter någon tids förlopp före att hålla väl med en annan yngling. Den svikne greps då af hämndlystnad, och på ett dansnöje gjorde han stygga konster vid ett äpple, som han gaf henne; men dessa konster hade den verkan, att hon fick slag². Man brände genast upp alla de

¹ Se *Meddelanden från Samfundet för Nordiska museets främjande* 1889, sid. 21, och 1890, sid. 17 och 27.

² Fallandesot, äfven konvulsioner.

kläder hon haft på sig vid det första anfallet och gaf henne askan som invärtes läkemedel, såsom bruk är, och hon blef bra; men den hatfulle karlen förföll i last och elände.

En fattig dräng i Osby ville vinna ortens rikaste bonddotter, och då hon ej kunde tåla honom för sina ögon, tog han till elaka konster. Hvad han brukade, vet man ej; inte var det hvarken snoktunga, äpple, röksvampsmjöl i kaffe eller något, som han kunde bjuda henne; men kanske det var blod af en fladdermus, som han tagit i sin näsduk och låtit henne vidröra, eller kanske han rörde vid henne med grodben. Något riktigt stygt¹ har det varit, ty då han vunnit henne till hustru, och giftermålet blef olyckligt, som det alltid blir, när sådana konster brukas, förtrodde han en vän, att han trodde sig aldrig kunna återfå Guds nåd, för det han på detta sätt dragit till sig en flicka och gjort henne olycklig och fattig.

Om man nedgräver en lefvande groda midsommarnatten det ena året och tager upp benen af henne på samma timme året efter, så är där en liten krok, med hvilken man blott behöfver vidröra den man vill vinna för att så genast få hennes tycke. Men man får, under det grodan multnar i jorden, akta sig för att gå till den plats, där hon ligger, ty kommer man dit, får man höra hennes skrik och blir så obotligt stendöf.

Mot alla dessa konster är det, som sagdt, svårt att skydda sig, men man får naturligtvis ej låta bjuda sig något af misstänkta personer eller låta dem komma sig nära. Enkor måste också se till, hvad för manfolk de träffa, under det deras män ligga lik, ty om det faller en karl in att fria till en enka, innan maken blifvit begrafven, måste hon säga ja, antingen det är väl eller illa.²

Svårast är det dock med karlar, som kunna göra så mycket, att hvilken flicka som helst ger sig i ett nu till att springa efter dem. I dessa bygder var Purken en karl, som var riktigt stygg med

¹ Denna afdelning af öfvertron är rik på så råa och ohyggliga medel, att de icke kunna återgifvas.

² I en af ifrågavarande socknar namngafs en gammal man, som påskdagen föregående år friat under dessa förhållanden till en ung namngifven enka och fått ja.

sådant, och på ett dansnöje, där den förnämsta flickan ej velat dansa med honom, låtsade han sig vilja vara en af de första, som ville gå hem fram mot morgonen. Men då han började gå, stod det ej till att hålla flickan till baka, utan hon sprang efter honom, medan andra följde efter henne för att se, om hon ej vände om. Purken lät henne lunka efter sig, så länge han hade lust; så vände han sig om och sade till henne: »Nu kan du gå din väg, jag vill dig ingen ting.» Då kom hon till sig igen, men skändes kan man begripa.

Samma konst¹ brukas af kloka för att skydda sin egendom mot tjufvar samt för att återställa tjufgods. En svarfware i Stoby socken kunde den, och han lät alltid sina väfvar ligga på bleket äfven om nätterna. Några af grannarna beslöto att en natt pröfva, om man verkligen ej skulle kunna bortföra en af de obehållna linneväfvarna. En af dem gick vid midnattstid till blekplatsen, samlade i hop en af väfvarna, lade packan på skuldran och började gå. Men de andre sågo, hur han gick och gick rundt kring blekplatsen, tills morgonen inbröt, då svarfvaren kom ut, tackade honom för god vakt och bjöd honom en sup för besväret. Karlen hade ej, förr än svarfvaren talade till honom, vetat, att han gick på samma plats, utan föreställt sig, att han var på väg till det ställe, där man velat gömma väfven.

Många smeder förstå att smida ut ögonen på oupptäckta tjufvar. En spik eller ett hästskosöm smides under fasta och tystnad tre torsdagsmorgnar före soluppgången, och den tredje morgonen skall det klippas af, just som solen visar sig; då flyger det rakt mot ögat på tjufven, vore han än aldrig så långt borta. Det är ej länge sedan, att en ännu lefvande smed i Västra Göttinge härad gjorde denna konst för att straffa den, som tagit ett garnnystan från en bondhustru. Men här var det en gås, som dragit till sig garnet i sitt näste, och nu miste hon sitt ena öga för besväret.

¹ Det framgår tydligen af en mängd berättelser, att hypnotism varit känd och öfvad bland folket sedan gamla tider, och dock har jag ingenstädes funnit, att man sätter berättelserna om denna »upptäkt» i samband med ifrågavarande »konster». Ett bevis till de många, på hur föga den stora massan af folket förmår i sitt tankelif upptaga det *lästa* ordet, emedan bokspråket lägger alt för stora svårigheter för den okunnige.

Svartkonstböckerna innehålla många andra medel för att upptäcka och straffa tjuftar, men de kloka gå nödigt till dessa konster, ty de få då ge sig hin i våld under tjugufyra timmar; och skulle det så hända, att lifvet var slut för en sådan människa just under det dygnet, så vet en ju, hur det ginge med den arma själen.

Eljest har en fullständig svartkonstbok ett register, som består af figurer, liknande hjul. När man så kommer till en klok med litet hår eller fjäder af sjuka djur, eller något föremål, som burits af en sjuk människa, så lägger den kloke ett af dessa ting i sänder på detta register och slår så i hop boken. När han då åter öppnar den, ligger föremålet på det hjul, som i boken motsvarar det medel, han skall bruka, så han kan aldrig taga fel, om hvad han skall göra. Men sådana böcker äro farliga för den, som ej lärt att läsa dem rätt, och inte kan man bli af med dem ur det hus, där en husbonde eller matmoder varit egare till dem. De äro rakt oförgångliga mot både eld och vatten. Det enda sätt att bli dem kvitt är att sälja dem till en obekant. När Stoby gamla kyrka nedrefs, fans där i en likkista en konstig bok, som naturligtvis på detta sätt måste återkomma till människor, hur väl hon blifvit begravnen. Prosten Jönsson, som då lefde, såg arbetarne ha denna bok och sporde: »Är det er?» — »Nej», svarade de. »Inte är den min håller, men jag tar den i förvar», sade då prostén. Och det kunde ej vara annat än en svartkonstbok, det kan en då begripa, för många präster, särdeles de riktige gudsmännen, ha studerat svartkonst för att kunna rå på onda makter.

Somliga bönder och drängar förstå konsten att flytta tyngden af det lass, de ha att köra, till andras, och råkar en komma i följe med en sådan karl, så, ja men, få ens egna hästar att dra på, medan de, som skenbart draga lasset, trafva lätt. En man, som lefver ännu¹, kom en gång, då han hade tungt lass, i sällskap med en herrgårdsdräng, som körde ett lass för herrgården. Drängen kunde denna konst och tillbjöd mannen att taga tyngden af hans lass med på sitt, ty det vore inte så noga med herremannens hästar,

¹ Mannen berättade det själf för upptecknaren.

mente drängen; men bonden tyckte, det var synd, och ville ej slå följe med en sådan kamrat.

För att bli af med en sådan tyngd, skall man taga på sig hufvudstolen och titta genom den, men man kan då lätt få sig en örfil, i fall det skulle vara en gast, som vill åka.

Här finnes en mängd människor ännu, som kunna dra till sig smöret af andras mjölkkor och själfva mjölken med, om de så vilja. Det är ej så lätt att skydda sig mot sådant, men ett och annat kan dock göras. Man behöfver just ej stå häxor till tjänst med att kasta ut stickor, som äro brända i båda ändar, ty af sådana skapa de mjölkharar, som bära mjölk till dem. När man köpt en ko, försummar man ej att rispa sig en smula, drypa några droppar af blodet på en brödbit och ge åt kon, ty då kan säljaren ej tillbaka-hålla kons mjölk, i fall han haft i sinnet att göra det.

Turan, som nyligen döder är, hon förstod sig på både att dra till sig andras smör och att skydda sin egen mjölk mot andras konster, och detta senare göra många på samma sätt som hon. Mjölken skall aldrig bäras obetäkt från stallet; man skall aldrig sälja, låna eller ge bort mjölk, innan man antingen släkt eld i den, strött salt eller ock vägt mjölken.

Man vet ju, hur det hände i en viss kvinnas hus — namn skall en hälst inte nämna, när en ingen ting kan bevisa. Där var skräddare, och de hade sin säng i en särskild kammare. En kväll, sedan de lagt sig, kom kvinnan in med en tom kittel, som hon satte på golvet. Hela natten hörde skräddarne, hur det skvalpade och skvalpade i denna kitteln, men de kommo sig ej före att stå upp och se, hvad det kunde vara, förr än fram på morgonen, och då var kitteln bräddfull af mjölk. Nu var det lätt att förstå skvalpandet, ty det var mjölkhararna, som kommit med mjölk, och därför slängde också den ene skräddaren genast sin knif i kitteln; då förvandlade sig mjölken till rödaste blod.

Det är ju nogsamnt känt, *hvem*, som lär människan sådan elakhet, och det är, må tro, inte för ro skull, som häxor på långfredagsmorgonen ska upp i kyrktornet och stå med mjölkbyttor, sädesmått, bränvinspannor och eljest ting från sådant, som de lärt att skämma

(förgöra), på sina hufvuden. Man hör just inte till, att någon far till Blåkulla och fågnas med skatstek nu för tiden, men så mycket länge sedan är det dock inte, som Elna Pers morbror en morgon hörde ett sådant sus i luften, att han satte bösspipan rakt upp och sköt af skottet. Men hvem, som då damp ner, det var hans nabokvinna, och hon måste nu lofva honom att aldrig förgöra något af hans egendom. För att vara säker på hans tystnad, gaf hon honom fint lärfä till skjortor.

I Stoby socken kom folk öfver en käring, som stod och kärnade smör i en källa, i bara vattnet förstås, och om det ej var den samma, så var det en annan där i trakten, som en långfredagsmorgon stod högt uppe på en sten och skrek, det värsta hon vann, för att få makt öfver mjölk och smör lika så långt omkring, som hennes röst nådde.

Längre till baka i tiden hände det, att en förveten skräddarpojke lurade på, hur en häxa smorde ugnskvasten för att på den fara till Blåkulla. Pojken tog brödgrisslan, smorde den ur samma burk, satte sig på och ropade: »Upp och ned!» Han fick också fara upp och ned i skorstenspipan, och det så, att kläderna voro uppslitna på hans kropp, innan det blef dager.

Men i en af Västra Göinge härads socknar bor en fiskare, som kan taga fisk i sjön, när han vill, och så mycket man vill beställa hos honom; det lär dock ej ske genom elaka medel, och inte håller länder den konsten någon annan till skada.

Eljest vet en väl, hur slutet blir för alla, som befattat sig med häxeri för att skämma andras egendom. Hvem minnes inte mjölkhäxan, som låg två dygn och kämpade hiskligt, utan att kunna dö, fast där både syddes *på* henne och eldades *under* henne. Eller hur var det icke med den kvinna, som nogsamt var känd för att häxa mjölk? Rätt som hon en dag sitter och mjölkar sin egen ko, far hennes ena arm med mjölkbyttan rakt i vädret. Hon tar byttan med den andra handen, och den far upp i vädret, medan den förra armen faller ner. Hon sätter byttan vid sina fötter, och i ett nu går det på samma sätt med hennes ben. Hjälpa sig själf kunde hon icke, utan där måste bud till en klok. Men han sade genast, att

hjälp ej stod till, ty kvinnans kontrakt med hin var utlupet. Det är inte glömdt, hur hon fick ligga och pinas med utsträkt lemmar, som voro styfva som bjälkar, och när hon äntligen slapp bort, måste där göras en likkista så bred som det värsta tråg. Där gjordes nog, hvad där kunde och skulle göras, för att hon sedan skulle bli borta; men hon gick igen och går ännu där i gården, så ingen får trefnad eller ro.

Nu för tiden bli ju folk fritänkare och resa omkring för att tala mot Gud. I dessa bygder bor en handtverkare, som gett sig till fritänkare. Men kort före påsk (1889) talade han vid den kloke i Sandåkra, och denne har nu lofvat att visa honom själfva hin, ty honom vill fritänkaren se, innan han tror på vår Herre. Karlen får nog se den onde, ty den kloke har förr låtit fritänkare få se den synen.

En enka, som gifvit sig hin i våld, stadde sig en dräng, som fick det på alt sätt bra hos henne, och han visste ej, att hon var häxa, fast hon stadt honom med det villkor, att han hvarje dag skulle få en hel sill, men fick aldrig lof att bryta sönder sillbenet. Äntligen begrep han, hur det var fatt, och en dag, då han fick sin hela sill, sade han: »Nu har jag ätit denna sill i tretton år; nu kan det vara nog.» Och med det samma ger han sillbenet en knäck. »Det skulle du inte ha gjort!» skrek enkan och damp i golfvet med bruten rygg, död som en sill. Men drängen ärfde hela gården.

De allra värsta till att kunna trolle äro dock lapparne. En gift man hade en gång på något sätt kommit till Lappland, och då han en dag såg en lappkvinna baka bröd, sade han, att det ej var mera än en munsbit i hvar af hennes brödkakor. Käringen blef ond, slog honom med grisslan och omskapade honom därmed till en varg. Emellertid drömmer hans hustru, att hennes man var förvandlad till ett vackert djur; och någon tid därefter kommer där till gården en varg, som följde henne, hvart hon gick, likt en hund, och när hon mjölkade, lade vargen sig med hufvudet på stallets tröskel. Kvinnan måste ju undra öfver, om ej vargen var hennes man; hon sökte en klok och fick det råd, att hon tre gånger skulle säga: »Är det du, Per?» Hon följde rådet, men måtte ändå visst ha

glömt något, ty mannen fick visserligen igen sin människoskapnad, då varghuden föll, men svansen fick Per behålla. Somliga mena dock, att det hade lappkvinnan i alla fall bestämt så, att han i alla sina dar skulle minnas hennes brödbak. Under hela den tid han varit varg, hade han lifnärt sig af en gris, som han tog från grannen, men nu ärligt betalde; glupskare var inte Per.

EVA VIGSTRÖM.

